

saa Pullatilta ja Liibekiltä ansaitsemansa perusteellisen kuvauksen.

Saksan oppilaitoksia Berliinissä, Karlsruheessa, Darmstadtissa ja Dresdenissä esitellään runsaasti. Mukana on myös korkeakouluja Ranskasta, Itävallasta, Sveitsistä, Puolasta samoin kuin Moskovasta ja Kiovasta. Lyhyesti kuvataan myös Helsingin ja Budapestin teknilliset korkeakoulut ja joitakin englantilaisia oppilaitoksia. Kaikilla oli rooli virolaisten koulutuksessa.

Tutkimus syventyy oppilaitosten lisäksi lukuisten menestyneiden insinöörien ja arkkitehtien elämään ja ammattipanokseen Viron kehityksessä, tuloksena laaja henkilöhistoria. Kirjaan on koottu vuosikymmeniä kattava hieno kokoelma vanhoja kuvia oppilaitoksista, mutta myös opiskelijoista ja valmistuneista insinööreistä ja arkkitehteistä. Ennen itsenäistymistä (1918) valmistuneet eivät kaikki palanneet kotimaahan, mutta paluu kasvoi itsenäistymisen jälkeen. Opiskelemaan lähteneet olivat suurelta osalta varakkaimmista perheistä, mutta valtion stipendit auttoivat myös vähemmän varakkaita lähtemään opin tielle.

Virolainen yhteiskunta oli maailmansotien välisenä aikana vielä pitkälti maatalousvaltainen, vaikka teknologiseen ja teolliseen kehitykseen oli alettu panostaa jo edellisen vuosisadan lopulla. Koulutettuja insinöörejä ja arkkitehtejä tarvittiin ja heidän panoksensa talouden rakenteiden, infrastruktuurien, liikenteen, kaupungistumisen ja myös alan opetuksen kehittämiseen kotimaassa on ollut mittaamaton.

Tutkimuksen keskeinen merkitys on siinä, että se kertoo, kuinka vahva osuus eurooppalaisista yliopistoista hankitulla teknillisellä koulutuksella oli Virossa 1920- ja 1930-luvulla tapahtuneelle rakennustyölle. Samalla virolainen arvomaailma muokkautui syvästi eurooppalaiseksi. Vaikka neuvostomiehitys tukahdutti suuressa määrin tätä kansallista pääomaa, se silti myötävaikutti Viron kasvuun 1980-luvulta alkaen ja itsenäisyyden palattua.

Jaakko Blomberg, Valt. lis.
Helsinki

Väkivalta, sankaruus ja sotadiskurssin rajat

Arto Jokinen (toim. Markku Soikkeli & Ville Kivimäki): **Isänmaan miehet: maskuliinisuus, kansakunta ja väkivalta suomalaisessa sotakirjallisuudessa**. Vastapaino 2020. 296 s. ISBN 978-951-768-704-1.

FL Arto Jokinen tarkastelee sodan, miehuuden ja väkivallan suhdetta sellaisena kuin se näyttäytyy sotakirjallisuuden ihmiskuvauksessa. Käsittelyssä on kolme sotateknologisesti erilaista sotaa, jotka sijoittuvat kolmeen erilaiseen geopolitiiseen vaiheeseen. Niiden kaunokirjalliset kuvaukset konventioineen edustavat kolmea hyvin erilaista tyylikautta.

Käsillä oleva kirja on liian nuorena kaatuneen akateemisen soturin keskeneräinen väitöskirjakäsi kirjoitus, jonka hänen toverinsa sota- ja sukupuolihistorian kentiltä ovat postuumisti toimittaneet kirjaksi. Tämän arvion voi halutessaan lukea kuvitellun vastaväittäjän puheenvuorona, jossa esitellään tutkimuksen tavoitteita, arvioidaan tuloksia ja sieman haastetaankin niitä.

Jokisen tavoitteena on selvittää, miten kunkin ajan kaunokirjallisuuden sotadiskurssit osallistuivat sodankäyntiä koskevien mielikuvien tuottamiseen. Myönteiset kuvaukset toimivat joko etukäteisenä sotimaan kasvattamisena tai jälkikäteinä oikeuttamiskertomuksina, joissa korostetaan oman ryhmän ja aatteen paremmuutta. Erityisesti viime sotien osalta tarkastellaan myös sotaa kielteisessä valossa kuvaavaa kirjallisuutta.

Sotaa koskevia korkeakulttuurisia myyttejä purkava teos edustaa vuosituhaten vaihteen tienoilla vakiintuneen niin kutsutun uuden sotahistorian kulttuuri- ja ideologiakriittistä haaraa. Suuntauksen muita tutkimuskohteita ovat sodan arjen, tunteiden ja kokemusten historia, sotien kulttuuri- ja sosiaalishistoria sekä sotakuoleman historia. Keskustelukumppaneita tutkijalle ovat olleet myös kirjallisuustieteen puolella tehty kotimaisia sotia kuvaavan kaunokirjallisuuden tutkimus sekä kansainvälinen nationalismien teoria.

Jokisen arvioinnin kohteena on isänmaallisesti viritetty kaunokirjallinen katse kahden viime vuosisadan sotatapahtumia kuvaavassa suorasanaisessa fiktiossa ja runoudessa. Näiden rinnalla tarkastellaan raportoivaa ja muistelevaa kirjallisuutta sekä viihdettä. Lähtökohtana on sodan sukupuolittuminen, käytännössä sen mieltymisen ensi sijassa miesten toimintakentäksi. Päähuomion saavat sotakirjallisuudelle olennaiset ihanteellisen miehuuden kuvaukset.

Aineistona on viimeisten kahdensadan vuoden aikana käytyjä sotia – Suomen sotaa, vuotta 1918, talvi- ja jatkosotaa – kuvannut aikalaiskirjallisuus. Kaikkien sotien taustatekijöinä olivat eurooppalaiset suursodat. Valtaosa käsitellyistä kirjoittajista on miehiä. Sotien

naiset ovat sekä aineistoissa että tutkijan tarkastelussa suppeassa roolissa.

Sankarikuvan kehitystä tarkastellaan ensin vuonna 1809 synnytetyn suomalaisen kansakunnan kontekstissa. Autonomiakauden valtionrakennusprojektin puitteissa luotiin kansallista identiteettiä ja mielenmaisemaa. Lehdistö tarjoutui päiväpoliittisten aatteiden kuljettimiksi. Arvomaailman syvämuokkaukseen taas sopivat ajan kanssa luettavat kirjat: kotoperäinen kaunokirjallisuus ja narratiivisuudessaan sitä muistuttava kansallinen historiankirjoitus.

Sotaisan kansallisen itseymmärryksen kulmakiveksi vakiintui J. L. Runebergin Suomen sotaa kuvaavien Vänrikki Stoolin tarinoiden sankariepiikka. Asevelvollisuuslain (1878) myötä kansallisen miehuuden ideaali sai konkreettisemmän kaikupohjan. Vänrikkien esittäminen militaristisen nationalismin merkkiteoksena perustuu sen asemaan koulujen lukemistossa, jossa se rinnastui latinan ja kreikan tunneilla luettuihin antiikin sotakuvausihin pitkälle 1900-luvulle asti. Runot olivat myös suosittuja juhlien ohjelmanumeroita. Jokisen mukaan ne toimivat jääkäriliikkeen innoittajina, lietsoivat sisällissodan valkoisen puolen sotaintoa ja Itä-Karjalan retkiä ja vaikuttivat nuoren tasavallan sotilaskoulutukseen. Jälki näkyy myös sekä sisällissodan että talvisodan kirjallisissa kuvauksissa. Jokinen tulkitsee ylhäältäpäin syötetyn, sotaa ihannoivan runouden palvelleen suuriruhtinaskunnan eliittien sotaintoa. Sotaa hehkutettiin julkisesti ja sota myös ennen pitkää saatiin, tosin vasta autonomiakauden päätyttyä – joten, ex post facto, sodanlietsontan on täytynyt myös olla tavoitteena.

Sodan tragiikkaa sinänsä aiheellisesti korostava kirjoittaja kuitenkin ohittaa liian nopeasti kysymyksen kätketyn huumorin läsnäolosta kansallisrunoilijan tuotannossa. Onko osa Vänrikeistä ehkä sittenkin kirjoitettu kieli poskessa? Missä määrin Runebergin melodramatisissa teksteissä on genretietoista liioittelun taidetta, ja siten kohtuuttoman yleveyden ironisointia? Miten oletus poissulkevasta nationalismista sopii siihen, että myös vastapuolen upseerit esitetään pääosin myönteisessä valossa? Pyrkimyksessä rakentaa Euroopan kuohuvina vuosina poliittista rauhaa suhteessa Venäjään voisi aavistella jopa salaista pasifismia. Hatara ymmärrys 1800-luvun yhteiskunnasta näkyy käsitetasollakin: kaikkia säätyvaltiopäivillä edustettuna olleita ryhmiä, myös talonpoikia, nimitetään säätyläisiksi, joista 1900-luvun alussa väitetyksi muodostui nuoren tasavallan porvaristo.

Runouden siivittämä yhtenäisen kansakunnan ideaalikuva kriisityyi pahemman kerran vuoden 1918 tapahtumien seurauksena. Tuolloinkin sotaan luisuttiin eurooppalaisen suursodan mainingeissa. Toisin kuin 1800-luvun alussa, se pantiin toimeen pääosin omin voimin, vaikka konfliktia mobilisoiva aate olikin lainattu entisestä emämaasta. Jako herroihin ja rahvaaseen oli

mukana jo alkuasetelmassa, mutta kummallakin puolella oli oma aatteellinen eliittinsä, jonka johdolla edettiin.

Jokinen erottaa sisällissodan kuvauksissa kolme asennetta: voittoaan juhlivat valkoiset, joiden itseidealisointi peitti raakuuksien muistoa, tappion kärsineet ja sodanjälkeisestä kansallisesta yhteisöstä ulossuljetut punaiset, joiden teksteissä idealismi ja katkeruus löivät kättä, sekä pragmaattiset, joiden tulkinta ohitti veljesodan aspektin ja tulkitsi sodan jälleen yhdeksi kampailluksi geopoliittista perivihollista vastaan. Valkoisten pettymys rahvaaseen, joka näytti hylkäävän runebergiläiset juurensa, oli taustalla myös uudelleen virinneessä kiinnostuksessa Karjalaan aidon kansallisen kulttuurin kehtona.

Valkoisen puolen kirjailijoista puhtaimmin 1800-luvun hengessä jatkoi V. A. Koskeniemi, jonka runoelma *Nuori Anssi* (1918) Jokisen mukaan toisintaa Runebergin eetosta jopa siinä määrin, että päähenkilö näyttää edelleen käyvän sadan vuoden takaista sotaa. Samaa yhteistä, myös kansainvälistä kuvastoa ovat miespolvien katkeamaton ketju, isältä pojalle siirtyvä velvoite puolustaa isänmaata, naisten kotoiset askareet, paluu rauhan töihin ja mullan lempeä syli, joka ottaa kuolleet vastaan ja nostaa heidän voimansa uudelleen viljantähkien muodossa.

Kolmatta kirjassa käsiteltyä sotaa käytiin jälleen suuntana itä – ensin puolustusotana imperialistista hyökkääjää vastaan, sitten pienenä valloitusotana toisen ison imperialistin rinnalla. ”Herrat” eivät aluksi uskoneet sotaan, mutta silti siihen jouduttiin. Revanssiin käytiinkin sitten omasta aloitteesta.

Talvisodan kaunokirjallinen sotilas kävi oikeutettua puolustustaistelua. Hän oli kasvanut maaseudulla, ei kaupungissa, osasi liikkuu luonnossa ja oli metsällä harjaantunut ampumaan. Eino Hosian psykologisen sotaromaanin perinteestä ammentava *Tuliholvin alla* (1940) yhdisti nationalismiin militarismin ja kristilliseen mystiikkaan, joiden kanssa vaikkapa Pentti Haanpään *Korpisotaa* (1940) taas asetui oppositioon. Uskonnollista kuvastoa hyödynsi myös Yrjö Jylhän kirjallinen täysosuma, runokokoelma *Kiirastuli* (1941). Sotaväsymyksen leimaama jatkosota puolestaan tuotti lähinnä jälkikuvia, joista suuri osa suhtautui sotaseikkailuun kriittisesti. Jatkosodan kirjoista kansallisena merkkiteoksena Runebergin runojen verroille ja ohikin nousee Väinö Linnan moniääninen *Tuntematon sotilas* (1954).

Jokisen teesin mukaan miespuolisia sankareita ihanoina puhetapa ylläpitää sodan käsitettä sellaisena kuin me sen tunnemme, estäen samalla tehokkaasti muunlaiset hahmotukset. Militaristis-nationalistisen diskurssin purkaminen paljastaa sen ytimessä olevan sotilasmyytin, joka samastaa miehuuden, asevelvollisuuden ja väkivallan. Ajatus, että sotakirjallisuus tuottaa väkivaltaa näyttämällä sen hyväksyttävänä on tulkinnallisesti

validi, mutta vain joissakin tapauksissa ja lähinnä oman teoriakehyksensä sisällä. Jotta tällaista vaikutusuhdetta esittävä näkemys olisi uskottava, tuottamisen keinot ja kanavat täytyy joka kerta erikseen näyttää toteen, ei ainoastaan päätellä lopputuloksesta taaksepäin. Tietoista tahtoa ei kuitenkaan tarvitse osoittaa: konventio sinällään voi ohjata kirjoittajia, jolloin meemi uusintaa itseään käymättä harkinnan kautta.

Olenaisiin avoimeksi jäävä kysymys liittyy väkivallan perinteen ensisijaisuuteen sotien selittäjänä. Eliittien harjoittamaa ideologista ohjausta liittyy varmasti kaikkien sodankäyntiin. Sotia ei voi olla ilman sodan ideaa, ei myöskään ilman kielteistä mielikuvaa vastustajasta, jonka kuitenkin määritellään olevan voitettavissa. Arki-järjellä tarkasteltuna sota ei kuitenkaan ole itseisarvo; propagandassakin se yleensä esitetään välineenä saavuttaa jotain arvokkaaksi koettua. Positiivinen propaganda eli omien tavoitteiden oikeutuksen korostus yllyttää toki sotaan, mutta myös keventää niiden taakkaa, jotka tahtomattaan joutuvat osallistumaan raakuuksiin.

Diskurssien ohella miessotilaan olemusta määrittävät myös fyysisen maailman asettamat reunaehdot. Väkivallan tutkijoiden soisi mieltävän aggression käsitettä, ennen kaikkea siihen sisältyvää puolustamisen teoriaa. Luonnonvoimien, petojen ja ihmisvihollisten uhkaa sisältävissä muinaisissa ympäristöissä aggressiivisuus oli edullinen ominaisuus. Ryhmän säilymisen kannalta oli edullista, jos jotkut – usein miehet – olivat valmiita riskeeraamaan henkensä muiden hyväksi. Jos he jäivät eloon, heitä arvostettiin, jos kuolivat, heitä todennäköisesti muistettiin kiitollisuudella. Evoluution mittakaavassa olemme kaikki puolustettujen jälkeläisiä.

Marja Vuorinen, VTT
Helsingin yliopisto

Itä-Ukraina, Venäjä, Nato ja ”länsi”

Juha-Antero Puistola & Johanna Suhonen:

Itä-Ukraina, lännen etuvartio. Docendo 2020. 240 s., kuvitettu. ISBN 952-291-824-6.

Docendon julkaisema *Itä-Ukraina, lännen etuvartio* on reportaasi, turvallisuuspoliittinen pamfletti ja – kuten nimestä voi päätellä – propagandaakin. Kirjoittajat itse rajaavat sen kahden turvallisuuspoliittikasta kiinnostuneen henkilön kannanotoksi.

”Etuvartio”-metafora selitetään toteamalla länsimaiden ymmärtävän, että ”Ukrainan sota on heidän rajoillaan” ja että ”Itä-Ukrainassa käydään sotaa kaikkien [sic] puolesta”. Ukrainalle sota on maan rajojen

sisällä. Venäjälle Donetskin ja Luhanskin ”kansantasa-vallat” ovat puskurivyöhyke ”länttä” (Natoa) vastaan. Näillä alueilla tarkoitetaan paikallisten bolševikkien vuonna 1918 perustaman lyhytikäisen Donetskin neuvostotasavallan aluetta, jolle Itä-Ukrainassa vaadittiin jo 1980-luvulla erityisasemaa.

Kirjoittajista Juha-Antero Puistola työskentelee takakanen mukaan Naton päämajassa ”yhteistyövaraisen turvallisuuden” osastolla ja Johanna Suhonen toimi kolme vuotta ETY-järjestön tarkkailijana Ukrainassa. Komentajakapteeni Puistola tunnetaan myös Suomen puolustusvoimien tutkimuskeskuksen työntekijänä, joka on pohtinut niin Natoa kuin Suomen ja kansainvälisiä turvallisuuskysymyksiä. Valtiotieteilijä Johanna Suhonen on puolustusministeriön turvallisuuskomitean työntekijä. Näiden kytkentöjen takia heidän kannanottojaan on vaikea pitää puhtaasti henkilökohtaisina näkemysinä.

Kirjoittajat sanovat olevansa huolissaan siitä, että ”vain muutaman tunnin matkan päässä Suomesta käydään sotaa, jossa alueellinen suurvalta yrittää väkivallan muuttaa maailmanjärjestystä”. Sodasta epäilemättä kannattaa olla huolissaan. Sitaatti kuitenkin vahvistaa kirjan nimen mustavalkoista asetelmaa ”itään” ja ”länteen” [Natoon] ja painottaa edellistä yksinomaisena ongelman luojana, vaikka kirjoittajat varmasti tietävät, että politiikka ei ole mustavalkoista, vaan enimmäkseen likaisen harmaata.

Teoksen alussa kirjoittajat sanovat, että he ovat pyrkineet tarkistamaan julkisista lähteistä sen, mitä he sanovat tai väittävät. Tämä voi sinänsä pitää paikkansa, mutta on outoa, että kirjassa mainitaan näistä lähteistä vain kaksi. Lukijan on siten vaikea tarkistaa esitettyjä väitteitä ja sitaatteja. Muutaman sivun mittainen luettelo tärkeimmistä lähteistä ei olisi vienyt mainittavasti lisättilaa.

Teoksen ensimmäisen luvun alussa tekijät sivuuttavat historian, vaikka toteavatkin, että “[j]oitakin viittauksia on pakko tehdä aikaisempiin vaiheisiin, koska sieltä kumpuaa moni nykytilanteeseen edelleen vaikuttava tekijä”. Kahdelle sivulle mahtuvat viittaukset koskevat toista maailmansotaa: juutalaisten joukkomurhia, ukrainalaisten lähettämistä pakkotyöhön Saksaan ja Krimin tataarien pakkosiirtoa (vuonna 1944, pääosin Uzbekistaniin). Lisäksi viitataan 1930-luvun alun kollektivoinnin aiheuttamaan nälänhätään, *holodomoriin*, sekä Krimin niemimaan strategiseen asemaan. Viimeksi mainittua lukuun ottamatta lukijalle jää epäselväksi, miten Itä-Ukrainan 2010-luvun sota ”kumpuaa” näistä.

Lukija voi myös miettiä, miksi teoksessa ei pohdita Ukrainan eri alueiden poliittista, historiallista ja kulttuurista erilaisuutta. Läntisin kolmannes nyky-Ukrainasta oli pitkään Puola-Liettuan ja Habsburgien alaisuudessa, keskinen kolmannes Puolan ja Venäjän kiistakapula 1700-luvulla, ja itäisin ei ennen 1800-lukua kuulunut